

Atipikus hiperaktívak és a tipikus tehetségesek mítosza

Dr. habil. Gyarmathy Éva

Nagy előrelépés a hazai tehetséggondozás szakirodalmában, hogy a 20. századi tehetségmítosz helyett, már a tehetség kevésbé jólfésült, beilleszkedésében sokszor nagyon problémás formái, így a hiperaktív és figyelemzavaros tehetségek is befogadásra kerülnek. Így öröm, hogy a Tehetség lapban is megjelent Harmatiné dr. Olajos Tímea írása "Tehetség és/vagy hiperaktivitás" címmel.

Bár a tehetségazonosítási procedúrán továbbra is elvéreznek a túl tehetségesek, vagy azok, akiknek a neurológiai sajátosságai vezetnek diagnózishoz (Gyarmathy, 2009a; 2009b), de legalább a figyelem feléjük is fordul már. Igaz, egyelőre csak diagnózist kapnak, nem a sajátosságuk megértését.

A tehetségesek mássága

A tehetség nem tulajdonság, hanem sajátos észlelés, attitűd, viszonyulás és reakció. A kiemelkedő teljesítményekhez szükséges, átlagtól jelentősen eltérő kognitív folyamatok, elmélyült, megszállott tevékenység, kitartó gyakorlás a normalitástól messze eltérő viselkedést jelent. Sok tehetségnél mutatkozik sajátos kognitív szerveződés, kiegyenlítetlen képesség-struktúra, nyelvi zavarok, autoimmun betegségek (Gyarmathy, 2009, a; 2009b).

A probléma szakmai kezelésének hibája, ha a szakember azt akarja eldönteni, hogy tehetség vagy neurológiai zavar, esetleg mindkettő jellemzi az egyént. A kérdés ugyanis nem az kell legyen, hogy valaki tehetség vagy nem, hanem az, hogy mi teheti tehetséggé.

A tudományos kategorizálósdi sokszor azt a képzetet kelti, hogy a tehetségről csak le kell venni az ADHD terhét, és akkor szép szabályos tehetséget kapunk. A tehetség és az ADHD azonban nem két ruha, amelyből az egyik rongyos és koszos, és le lehet vetni. Számos olyan tehetség van, akinek a tehetségéhez hozzátartozik az ADHD. Elsősorban a környezettől függ, hogy alkotó vagy romboló tevékenység felé fejlődik-e, és valamelyes beilleszkedésre alkalmassá válik-e az ilyen egyén. Ehhez pedig sajátosságait egységben kell megismerni.

A neurológia eltérés, mint idegrendszeri típus

A hiperaktivitás, valamint a késztetések és a figyelem irányításának gyengesége nem betegség, hanem idegrendszeri típusok jellemzője, és neurológiailag eltérnek a többségre jellemzőtől. Ez az eltérés okozza a sajátos észlelési- és reakciómódot. Zavarrá akkor válik, ha a neurológiai eltérés súlyosabb, illetve ha megfelelő pedagógiai-pszichológiai környezet híján ezek az eltérések a viselkedéstanulás útján nem kerülnek az egyén irányítása alá (Gyarmathy, 2002).

Számos kiemelkedő alkotó életrajzából kiderül, hogy súlyos figyelemzavar és/vagy hiperaktivitás zavar (attention deficit hyperactivity disorder - ADHD) jellemezte/jellemzi. Thomas Edison a pókot figyelte, hogyan szövöi hálóját, ahelyett, hogy a tanulásra koncentrált volna. Képezhetetlennek minősítette tanítója. Albert Einstein megkésett beszédfejlődése mellett még igen szétszórt, figyelmetlen is volt. Több polihisztorról is leírják életrajzában a csapongást, Leonardo da Vinci és Benjamin Franklin is gyakran található a híres ADHD-sok között. Winston Churchill az egyik legtöbbször említett hiperaktív személy (Gyarmathy, 1998). A mai híres ADHD-sok pedig maguk is meg tudják erősíteni sajátosságaikat, ahogyan például Frank Coppola vagy Barbara Streisand tette.

A hosszú listákon valószínűleg többen a valódinak nevezhető neurológiai eltérés alapú hiperaktivitással bírtak, de többen lehetnek, akik pusztán a kiemelkedő teljesítményhez szükséges személyiségjegyeket mutatják. A tehetség és a hiperaktivitás egyaránt olyan predispozíció,

amelyek a legkoraibb környezeti hatásoktól függően fejlődnek és jelennek meg együtt is és külön-külön is.

A kiemelkedő teljesítményekre képes tehetség jelei és a figyelemzavar/hiperaktivitás tünetei számos ponton megegyeznek. Ilyen a gyors reakció, a Dabrowsky-féle túl ingerlékenység (Dabrowski, Piechowski, 1977), a szokásostól eltérő észlelés, az átlagosnál tevékenyebb viselkedés, alkotási vágy, kíváncsiság, hajlam az autoritás megkérdőjelezésére, fáradhatatlanság, megfelelő kihívás hiányában rendbontó viselkedés, alacsony monotónia tűrés (Webb, Latimer, 1993; Watkins, 1999; Laznibatova, Juraskova, 2005; Rosengren, 2005).

Számos adat mutat arra, hogy a tehetség és a figyelemzavar/hiperaktivitás gyakran nehezen elkülöníthető (Lind és Olenchak, 1995; Kaufmann és mtsai, 2000; Reis, McCoach, 2002; Nelson; Rinn, Hartnett, 2006). Néhány olyan közös vonást is találtak az ADHD és tehetséges gyermekek között, amelyek nem kifejezetten viselkedéses, hanem fiziológiai jellegűek. Ilyen az alacsony vércukorszint (hypoglicemia) és az allergia. Mindkettő a szokásosnál nagyobb arányban fordul elő mind a hiperaktív, mind a tehetséges gyermekeknél (Silverman, 1989; 1993; Webb és mtsai, 2004). Mit kezd ezzel a diagnózissal?

A szakirodalomban hosszas viták folynak arról, vajon a tehetségeseket diagnosztizálják hiperaktívnak vagy a hiperaktivitás alapja lehet egyfajta tehetség típusnak (Mika, 2006; Goerss és mtsai, 2006, Harmatiné Olajos, 2013), de a lényeges kérdés az, hogy mennyire tudja a környezet az egyén sajátos viselkedésének megfelelő tevékenységét kanalizálni, az ingerlétséget konstruktív irányba terelni.

A figyelemzavar/hiperaktivitás lehetőség a kiemelkedő teljesítményekre, de nyilvánvaló, hogy ugyanez a predispozíció súlyos egyéni, családi és társadalmi problémák alapja is lehet (Zental, 1985; Webb és Latimer, 1993; Fodorné Földi, 2000; 2004; Szűcs, 2002; 2003; Hartmann, 2006).

Összegzés

Az átütő tehetség valószínűleg nem kizárólag a szabálytalan, atipikus agyi fejlődés nyomán jöhet létre, de úgy tűnik, szemben az eddigi szemlélettel, a zsenialitás sokkal inkább sajátos idegrendszeri típus, és nem egyszerűen a tehetség magasabb foka. Az atipikus agyi fejlődés önmagában nem garancia a kiemelkedő teljesítményekre, de olyan lehetőségeket hordozhat, amelyek nem egyszerűen kiemelkedő, de kiemelkedően kreatív alkotásokhoz vezethetnek (Gyarmathy, 2011).

A harmadik évezred egyik nagy kihívása az egyre több kiemelkedő képességű, de beilleszkedésre képtelen gyerek. Ezeknek a gyerekeknek az ellátása, a bennük rejlő erők kanalizálása a tehetségkép átformálását, és a tehetséggondozás átalakítását kívánja. A gyerekeknek diagnózisok helyett fejlesztő környezetre van szükségük.

Hivatkozott szakirodalom

- Dabrowski, K., Piechowski, M. M. (1977) *Theory of levels of emotional development*. Oceanside, NY: Dabor Science.
- Fodorné Földi R. (2000) *Hiperaktivitás és tanulási zavarok*. Volán Humán Oktató és Szolgáltató Rt., Budapest.
- Fodorné Földi R. (2004): Neuropszichológiai vizsgálatok jelentősége a tanulási és viselkedészavarok diagnosztikájában. In: Lányiné E. Á. (szerk): *Képességzavarok diagnosztikája és terápiája a gyógypedagógiai pszichológiában*. Magyar Pszichológiai Szemle, 59, 1, 19-40.

- Goerss, Jean, Amend, Edward R, Webb, James T, Webb, Nadia, Beljan, Paul (2006) Comments on Mika's Critique of Hartnett, Nelson, and Rinn's Article, "Gifted or ADHD? The Possibilities of Misdiagnosis." *Roeper Review*. Vol 28(4) Sum 2006, 249-251.
- Gyarmathy É. (1998) Tehetség és a tanulási zavarokkal küzdő kiemelkedő képességű gyerekek. *Magyar Pedagógia*, 2. szám, 135-153.
- Gyarmathy Éva (2002) A hiperaktivitás kezelése. *Új Pedagógiai Szemle*, LII. Évfolyam, November. 84-89.
- Gyarmathy É. (2009) Atipikus agy és a tehetség. *Habilitációs tézisek*, Debreceni Egyetem.
- Gyarmathy É. (2009) Atipikus agy és a tehetség I. - Tehetség és a neurológia háttérú teljesítményzavarok valamint az Asperger szindróma. *Pszichológia*. Vol. 29, 4. 377–390
- Gyarmathy É. (2011) Kreativitás és beilleszkedési zavarok. szerk. Münnich Ákos: *A kreativitás többszempontú vizsgálata*. Debreceni Egyetem, Didakt Kiadó, Debrecen. 13-45.
- Harmatiné dr. Olajos Tímea (2012) Tehetség és/vagy hiperaktivitás. *Tehetség*, XX. 4, 6-7.
- Hartmann, T. (2006) *Betegség vagy adottság?* (A figyelemzavar és a hiperaktivitás új értelmezése). Pagony-PxB, Budapest.
- Kaufmann, F., Kalbfleisch, M. L., Castellanos, F. X. (2000). *Attention deficit disorders and gifted students: What do we really know?* Storrs, CT: National Research Center on the Gifted and Talented, University of Connecticut.
- Laznibatova, J. Juraskova, J (2005) Manifestations of hyperactivity in gifted children. *Psychologia a Patopsychologia Dietata*. Vol 40(3) 2005, 195-212.
- Lind, S., Olenchak, F. R. (1995) *ADD/ADHD and giftedness: What should educators do?* Association for the Education of Gifted Underachieving Students, Birmingham.
- Mika, E. (2006) Giftedness, ADHD, and Overexcitabilities: The Possibilities of Misinformation. *Roeper Review*. Vol 28(4) Sum, 237-242.
- Nelson, J. M., Rinn, A. N., Hartnett, D. N. (2006) The possibility of misdiagnosis of giftedness and ADHD still exists: A response to Mika. *Roeper Review*, 28(4), 243-248.
- Reis, S. M; McCoach, D. B. (2002) Underachievement in gifted and talented students with special needs. *Exceptionality*. Vol 10(2) Jun. 113-125.
- Rosengren, K. S. (2005) Performance of intellectually gifted children on three measures of Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *The Sciences and Engineering*. Vol 65(12-B), 66-72.
- Silverman, L. K. (1989) Invisible gifts, invisible handicaps. Special Issue: Gifted students with disabilities. *Roeper-Review*, Vol 12(1) 37-42.
- Silverman, L. K. (1993) *Counseling the gifted and talented*. Denver: Love Publishing.
- Szűcs M. (2002) A hiperkinetikus zavarokkal küzdő gyermeket nevelő szülők problémái. *Új Pedagógiai Szemle*, Július-Augusztus, 204–210. old.
- Szűcs M. (2003) *Esély vagy sorscsapás?* (A hiperaktív figyelemzavarral küzdő gyerekek helyzete Magyarországon) Nemzeti Könyvkiadó, Budapest.
- Watkins, C. (1999) The Gifted AD/HD Child and Adolescent: Between Two Worlds. *Hypertalk*, Fall and Winter.
- Webb, J. T., Latimer, D. (1993) *ADHD and children who are gifted* (ERIC Document No. EDO-EC-93-5). Council for Exceptional Children. VA: Reston.
- Webb, J. T, Amend, E. R, Webb, N. E, Goerss, J, Beljan, P, Olenchak, F. L. (2004) *Misdiagnosis and Dual Diagnoses of Gifted Children and Adults: ADHD, bipolar, OCD, Asperger's, depression, and other disorders*. Scottsdale: Great Potential Press.
- Zental, S. (1985). A context for hyperactivity. In K. Gadow (Ed.) *Advances in learning and behavioral disabilities*. CT: JAI Press, Greenwich. 278-343.

A szerző a MTA Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa. Tanulmányát a Debreceni Egyetemre beadott és megvédett habilitációs tézisei alapján írta. E-mail: gyarmathy.eva@gmail.com